

Kolláth Anna

ANYANYELV ÉS KÉTNyelvű OKTATÁS A SZLOVÉNIAI MURAVIDÉKEN

Bevezetés; a témaválasztás indoklása

A mikor megkaptam a mai konferenciára Köztársasági elnök úr megtisztelő meghívását, azonnal eldöntöttem, hogy az Identitásmegőrzés tömbben és szórványban című témában az általam „többé és kevésbé” kutatott témák közül az utóbbival jelzettből választok: a muravidéki kétnyelvű oktatásról fogok beszélni. A választásban több ok is vezérelt, közülük csak a három legfontosabbat említem.¹

Köztudomású, hogy a Kárpát-medencei magyar kisebbségek etnikai identitásának – tömbben és szórványban egyaránt – legfontosabb eleme az anyanyelv. A kisebbségi közösségek megmaradásában, etnolingvisztikai vitalitásuk megtartásában, s ha kell, revitalizációjában az anyanyelvi és az anyanyelvű oktatásnak meghatározó szerepe van. A muravidéki szlovén–magyar kétnyelvű közoktatás korrekt alkotmányos, jogi, tárgyi–finansziális szabályozottsága, az anyanyelvi dominancia többségi és kisebbségi értelmezésének különbözőségei meghatározzák a magyar anyanyelv iskolai helyzetét. Céлом az, hogy a rendelkezésemre álló idő függvényében hiteles képet villantsak fel a valós helyzetről. A hiteles képhez feltétlenül hozzátartozik annak a szlovéniai hungarikumnak a hangsúlyozása, hogy e kisebbség nyelvi jogairól szólva a makulátlannak látszó belső jogi biztosítékok következtében eltolódik a hangsúly: nem az európai dokumentumok adaptálása az érdekes elsősorban, hiszen azt Szlovénia törvénykezésében maradéktalanul pozitívan érvényesítette, hanem azoknak az ellentmondásoknak a feltárása a fontos, amelyek a hibátlannak látszó elmélet (az elfogadott elvek) és a gyakorlat (tényleges megvalósulás) között feszülnek. Az anyanyelvi megmaradás attól függ, hogy a magyar nemzeti közösség mennyire tud és akar, a többségi szlovén lakosság pedig mennyire akar és tud élni a példás joggyakorlattal. Hiszen a kedvező jogi helyzet ismeretében akár érthetetlennek is tűnhetne a muravidéki magyarság fogyása létszámát, nyelvét, identitását tekintve.²

A választásban munkahelyem, a maribori Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék negyedszázados évfordulója is közrejátszott. Szlovénia egyetlen magyar nyelvű felsőoktatási egységének meghatározó szerepe van a kétnyelvű iskolák magyartanárainak képzésében. A jubileum jó alkalom az „önvizsgálatra”, arra, hogy megnézzük, hol és hogyan lehetne magyar nyelvi programunknak a megváltozott társadalmi és nyelvi körülményekhez igazodva az eddiginél sokkal hatékonyabban – közvetlenül és közvetve – hozzájárulni a nyelvcsere visszafordítását vagy legalábbis lassítását szolgáló, egyre égetőbb igényvel jelentkező muravidéki nyelvstratégia (mint a szórványstratégia legfontosabb szegmense) kialakításához.

Hogy erre megvan a reális esély, azt a november közepén Lendván rendezett kétnyelvűség-konferencia is bizonyítja: elindult egy olyan egészséges diskurzus a muravidéki kétnyelvű oktatási modellről, amelybe most már a meghívott (helybeli és magyarországi) nyelvészlektorok, s a helyi oktatáspolitikai és kultúra képviselői mellett a közvetlenül érintett pedagógusok is bekapcsolódtak. Az ilyen jellegű párbeszédre a továbbiakban nagy szükség van, hiszen az anyanyelvi és anyanyelvű oktatásban jelentkező konkrét problémák megoldásában a kisebbségi közösség alapvetően csak saját magára számíthat.

A kétnyelvű oktatás tipológiája és a muravidéki modell

A határon túli magyar közösségeket eltérő számbeli arányuk, más-más társadalmi és szociokulturális környezetük, léhelyzeteik, sorseseményeik különbözősége ellenére azonos cél vezérlő oktatási rendszerük kialakításában. Minden nemzeti közösség úgy próbálja megválasztani oktatási programját – az adott nyelvi és nem nyelvi helyzet megszabta lehetőségek vonzásában és választásában –, hogy a diákok az anyanyelv dominanciájának megtartásával (funkcionális) kétnyelvűvé váljanak. Nincsenek könnyű helyzetben, hiszen az állam által működtetett oktatási (és egyéb) intézmények rendszerint a többségi nemzet igényeit tartják szem előtt – még hibátlanok tűnő jogi szabályozás mellett is, s a többségi lakosság céljai általában eltérnek a kisebbségek céljaitól (Szarka 2005: 5).

A Muravidéken 1959 óta kétnyelvű oktatás folyik. Az 1945 után gyakorlattá vált egynyelvű nemzetiségi iskolarendszer kétnyelvűvé alakításához több ok is vezetett. Az első az anyanyelvű osztályok elnéptelenedése. Annak kifejtésére, hogy ez mennyire volt inkább elnéptelentetés a többségi hatalom részéről (az anyanyelvű tanárok elköltöz(tet)ése, máshová helyezése, rossz anyagi és tárgyi feltételek, valamint a magyar nyelvű középiskola hiánya), illetve, hogy mennyire vonható párhuzam Kelet-Közép-Európa akkori államainak hasonló történéseivel, most nem vállalkozhatom.³ A változtatás jogi lehetőségét a Szlovén Szocialista Köztársaság 1959-ben elfogadott általános iskolai törvénye teremtette meg, aláhúzza a nemzeti kisebbségek

társadalmi-kulturális helyzete rendezésének szükségességét, biztosítandó a többségi és kisebbségi közösségek etnikai, nyelvi, kulturális identitása megőrzését és fejlesztését (Varga 2002: 10). Az átalakításban részt vevők szerint az előzmények alapján, illetve az akkori (nyelv) politikai helyzet meghatározta valóságban az új oktatási forma kialakításakor az alternatívát nem az anyanyelvű : kétnyelvű, hanem a szlovén egy-nyelvű : kétnyelvű oktatás jelentette (Göncz László 2006: 24–26). Lehet, hogy már akkor is világos volt: a magyarok számára a nyelvi alkalmazkodásban a divergencia (az anyanyelv megőrzése, a nyelvben való megmaradás) csak konvergenciával (közélet a másik nyelvéhez, esetünkben az oktatás kétnyelvűsége) lehetséges (erről bővebben: Kolláth 2005: 166–185). A napjainkban egyre erősödő folyamat, amely az identitástartalmak eltolódását (is) erdeményezi, a nyelvvesztésnek és a nyelvcsere-nek kedvez.⁴

Kétnyelvű oktatásról beszélünk minden olyan oktatási forma esetében, amelynek egyik kiemelt célja a diákok kétnyelvűvé válása. Mivel azonban a kétnyelvűségnek nagyon sok összetevője, számos válfaja, ennek megfelelően sok meghatározása van, a kétnyelvű oktatás adott formájának definiálásához tisztázni kell, milyen típusú kétnyelvűség az elérendő cél. A célok nem lehetnek minden beszélőközösségben azonosak. A magas szintű kiegyensúlyozott (kiegyenlített) kétnyelvűség sokáig hangoztatott igényének helyébe a kisebbségi kétnyelvűségben egyre inkább az anyanyelv-domináns kétnyelvűség lép mind az elvárás, mind a megvalósulás terén – a másodnyelv beszélt nyelvi regisztereinek jó szintű elsajátításával, az anyanyelv ugyanis fontosabb mind a kommunikatív, mind pedig a kognitív funkciók szempontjából, a második nyelv csak eszköz a többségi társadalomba való integrálódásra (Göncz Lajos 2004: 273). Tény viszont, hogy a Muravidéken – nyelvcsere- helyzetben, dominanciaváltás után – a kiegyenlített kétnyelvűség akarásában a kisebbségnek az a jogos igénye fogalmazódik meg, hogy a diákok az anyanyelvüket se birtokolják alacsonyabb szinten. A kétnyelvű oktatásnak a kisebbségi kétnyelvűségi helyzetben létező típusai közül ma csak azokat említem, amelyek annak muravidéki változatával összefüggésben állnak (Skutnabb-Kangas 1997, Bartha 1999, 2003, Lanstyák 2005).

A kéttannyelvű oktatásban két, közel azonos súllyal bíró tannyelv szerepel. A többségi szlovén és a kisebbségi magyar nyelv vonatkozásában ez volt a minta, az elérendő cél a Muravidéken a többség és a kisebbség számára egyaránt kötelező jelleggel bevezetett oktatásformában. Megvalósításában az úgynevezett célirányos (kétirányú) párhuzamos módszert választotta a többségi és a kisebbségi oktatáspolitikai. Ez elvileg azt jelenti, hogy egyazon tanórán mindkét tannyelvet használják, azonos arányban. E modell prototípusa, amikor az oktatás folyamatában a tantárgyak egy részét az egyik, másik részét a másik nyelven tanítják, csak az utóbbi két évben merült fel lehetőségként a Muravidéken, még hozzá az egyetlen meglévő középiskolai program megváltoztatásának, átalakításának már most élénk vitát kiváltó felvázolása kapcsán. A közel fél évszázada utopisztikusnak indult kéttannyelvű ok-

tatás – ma már tudjuk – utópia is maradt, a kétnyelvűségnek nem a pozitív, hozzáadó változatát eredményezte; nem adott, hanem inkább elvett, s ezzel az anyanyelvnek nemcsak a dominanciája, de az egyenrangúsága is illúzió maradt csupán. A muravidéki modell ma már inkább másodnyelvű oktatás a magyarok számára (többségi nyelvű oktatás), amelyben az anyanyelvnek egyre kevesebb szerep és színtér marad. Negatív következményei elsősorban az anyanyelvű szaknyelvek teljes hiányában (és nem leépülésükben, hiszen kialakulásukra sosem volt mód), a gyakori kódváltásokban ragadhatók meg, ezek hatásaiként a magyar nyelv presztízsének további csökkenésében, a nyelvcserre folyamatának felgyorsításában. Valójában ez átirányító program (benne maga a módszer a rossz), amelynek célja nem az anyanyelv megmaradása, hanem a többségi nyelvre való átállás, nem az integráció, hanem az asszimiláció (a kettő különbségére l. Skutnabb-Kangas 1997: 18–19).

A kétnyelvű oktatásnak a kisebbségi közösségek számára legideálisabb változata Szlovénia másik őshonos kisebbségi közösségében, az olaszoknál jól bevált gyakorlat. Olasz tannyelvű iskoláikban teljes anyanyelvű vagy erős anyanyelvi dominanciájú kétnyelvű oktatás valósul meg a szlovén nyelv kötelező tanításával.

A muravidéki kétnyelvű oktatás vázlatos kronológiája

Az 1945 után kialakított nemzetiségi iskolát (anyanyelvű osztályok) 1959-ben – ahogy erről már fentebb szó volt – felváltotta a kétnyelvű oktatási rendszer.⁵ Az óvodai programok csak két évvel később váltak kétnyelvűvé. A napjainkban uralkodó magyar (anya)nyelvi helyzet, az erős dominanciaváltás kialakulásához nagymértékben hozzájárult az a tény is, hogy 1981-ig nem volt kétnyelvű (magyar–szlovén) középfokú oktatás Szlovéniában (a magyar nyelv fakultatív oktatását 1975-ben vezették be a muravidéki középiskolákban). Ezzel összefüggésben a magyar nyelv és irodalom csak 1981-ben kapott tanszéket a Maribori Egyetem Pedagógiai Akadémiáján (a mai Bölcsészettudományi Kar elődje) a már 1966 óta sikeresen működő Magyar Nyelvi Lektorátus mellé, elsősorban azzal a céllal, hogy kétnyelvű tanárokat képezzen a Muravidék kéttannyelvű közoktatási intézményei számára. Azóta is ez Szlovénia egyetlen magyar tanszéke, magyarul egyedül a magyar szakos pedagógus program végezhető.⁶ A Ljubljana-i Egyetemen 1982 óta működik magyar nyelvi lektorátus. Talán a teljes vertikumú kétnyelvű közoktatás kiépülésében megmutatkozó fáziskésésnek (22 év hiátus a magyar nyelvű középiskolai oktatásban), s nem csupán a mennyiségi mutatóknak (a négy kétnyelvű általános iskola mellett csak egy kétnyelvű középiskola működik) tudható be, hogy a kétnyelvű oktatás gerincét mind a mai napig az általános iskola képezi.

A kétnyelvű oktatás mai arculatát az 1990/91-es tanévben bevezetett kétszintű magyar- és részlegesen kétszintű szlovénoktatás határozza meg. Az addig homogén

osztályok anyanyelvi (m1–sz1) és környezetnyelvi vagy második nyelvi (m2 – sz2) tanulócsoporthoz bomlottak. A változtatást szakmai felmérések előzték meg. Az Albina Nećak Lük vezette, többségi és kisebbségi oktatási szakemberekből álló kutatócsoport a beszédképesség fejlődése és a gyermekek kognitív képességeinek szintje közötti összefüggések felmérésével mutatott rá arra, hogy mind a magyar, mind pedig a szlovén nyelv tanításában szükség van a differenciált oktatásra (Nećak Lük: 1989). A második nyelvbeli beszédértési tesztek mindkét oldalon azt bizonyították, hogy az első és második osztályosok esetében az anyanyelvi kompetencia a biztosabb mind a szlovén, mind pedig a magyar nemzetiségű gyerekek körében (a más nemzetiségűek, például a Muravidéken élő horvát tanulók szlovén nyelvi beszédértése sokkal jobb a magyarénál). Az iskolába lépéskor tehát világosan elkülöníthető az egyes kisdíjak erősebb (anyanyelv) és gyengébb (a második) nyelve. A kutatók eredményei egyértelműen megfogalmazták, hogy a kétnyelvű oktatás a vegyes házasságokban élő gyerekeknek kedvez igazán (ez a megállapítás vezetett aztán a kilencosztályos általános iskola első harmadának legfontosabb innovációjához, a személyhez kötött nyelvi oktatáshoz, az egy személy – egy nyelv elvének érvényesítéséhez), hiszen ott a két szülő két különböző anyanyelve, nyelvhasználata egészséges megoszlásban a közéleti kétnyelvűség gyakorlatának leképeződése. Ma már viszont tényként kell elfogadnunk azt is, hogy a kétnyelvű családok többségében a nyelvhasználat természetességét az egyre erősebb szlovén egynyelvűség jelenti.

A ma érvényben lévő új, kilencosztályos általános iskolai oktatásformát 1999 őszén kezdték el Szlovénia néhány iskolájában, kísérleti jelleggel,⁷ a 2002/2003-as tanévben minden iskolába bevezették, s a fokozatos átállás következményeként 2007-re Szlovénia összes általános iskolájában felváltja majd a nyolcosztályos programradványokat is. Nem titok, hogy az új programtól kisebbségi berkekben a kétnyelvű oktatás megreformálását is várták. A módosított tantervek – amelyben a szaktárgyi célok mellett fokozottabban vannak jelen mindig a nyelvek is – látszatra nagyon pozitívan fogalmazzak: a tanítási nyelvek aránya, a már eddig is alkalmazott normatívák figyelembevételével a konkrét mikrokörnyezethez igazodik, tehát az egyes osztályok összetételéhez, a diákok nemzetiségi megoszlásához. A megvalósítás elsősorban a tanáron, annak szaktudásán és szaknyelvi tudásán múlik, a program alapja elméletileg a tanár autonómiája. Hogy mennyiben tud az új program hozzájárulni az anyanyelvi revitalizációhoz, azt egyelőre nem lehet megmondani.

A muravidéki kétnyelvű oktatás a kezdetektől fogva a szakmai érdeklődés közepontjában állt. Hazai és külföldi küldöttségek ismerkedtek célkitűzéseivel, módszereivel, ámulattal nézték a nyelvileg heterogén osztályokban folyó oktatást. A hetvenes évek végéig szinte mindenki az eufória hangján nyilatkozott róla, igaz, inkább a felszínről, s inkább elpolitizálva, mint elemezve a tényeket és azok következményeit. A hetvenes évek végén aztán erős megtorpanás következett be, elmúlt a lelkesedés: egyre világosabbá vált ugyanis, hogy a kétnyelvű oktatási forma nem váltotta

be a hozzá fűzött reményeket. Nemhogy kiegyenlített kétnyelvűséget nem eredményezett, hanem a szlovén nyelv dominanciáját hozta a maga minden nyelvi és nem nyelvi következményével a kisebbségi diákok esetében, ezzel nagyban hozzájárult – az egyén anyanyelvvesztésének meggyorsításával – a mai nyelvcserehelyzet kialakulásához. Az elméletben a két tannyelv azonos értékén és rangján nyugvó oktatásnak nem sikerült elérnie, hogy a két nyelv azonos arányban legyen jelen végig az oktatás teljes folyamatában. Mára a két nyelv tanórai használatának aránya csak az általános iskola első harmadában és a negyedik osztályban 50–50%, az ötödik osztálytól kezdve fokozatosan „éri el” a középiskolai 70–30%-ot a szlovén nyelv javára. A magyar gyerekek ennek következtében nem az anyanyelve a domináns, hanem a szlovén. S mivel az anyanyelv használatának szinterei egyre szűkülnek (a szlovén diákok funkcionális kétnyelvűségének hiánya, s a második nyelvhez való nem mindig pozitív viszonyulása az óráközi kommunikációt is másodnyelvivé teszi), szegényednek a regiszterek és a stílusváltozatok (nincs szaknyelv), az anyanyelv jobb esetben is csak a családi szférában létezik.⁸ A kilencvenes évek elejéig éppen ezért tabutéma volt a kétnyelvű oktatás. A csend megtörésében az elsők egyike volt a maribori Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék 1996-ban rendezett Anyanyelv a kétnyelvűségben című konferenciája (az elhangzott előadásokat l.: Bokor szerk. 1999). Beszéd- és kutatási témává vált a kétnyelvű oktatás, a véleményekben és elemzésekben a jelenlegi helyzet elfogadása (beletörődés?) mellett egyre erősebben körvonalazódik az út- s a kiútkeresés szándéka, egyre többször fogalmazódik meg a kérdés: van-e (mert lennie kell) vagy nincs (mert nem lehet) alternatíva.

A muravidéki kétnyelvű oktatás mai helyzetét látva, a konkrét tér és idő meghatározta realitásokkal szembenézve azt kell mondanom – még akkor is, ha tisztában vagyok azzal, hogy az anyanyelvi dominancia megtartására, illetve elérésére a kisebbségi tannyelvű kétnyelvű oktatás a legalkalmasabb –, hogy a gyakorlatban már nincs alternatíva, az esetleges változtatásokat már szinte a bevezetés pillanatában lekéste a közösség. És nemcsak az azóta megváltozott, átrétegződött identitástartalmak, a kulturális asszimiláció bizonyos tünetei, s a másodnyelv nagyobb presztízse miatt. A helyzet abszurditása, hogy a magyar anyanyelv megmaradása érdekében egy alapvetően elhibázott iskolatípushoz kell ragaszkodni, mert a tények ismeretében realitásnak mutatkozó alternatíva – az egynyelvű oktatás a másik nyelv kötelező tanításával – a jelenlegi helyzet „radikális” megoldását jelentené. A magyar nemzeti közösség alacsony létszáma, az egyre kisebb gyereklétszám, a szlovén nyelv és kultúra magasabb presztízse ugyanis nem tenné lehetővé a magyar anyanyelvű osztályokat (nem véletlen a kisebbségi közösség óvatossága, sőt félelme a mostani rendszer „megbolygatásának” kezdeményezésében: a szlovén egynyelvű oktatás nagyon gyorsan ellehetetlenítené a magyar anyanyelvit). A magániskolákat az állam a kétnyelvű területen nem engedélyezi (csorbulna a pozitív diszkrimináció); a határok megszűnésével sem lehetne naponta busszal vinni a diákokat például a

szomszédos Lentibe, mert ez nem egyezik meg a kisebbség akaratával; a magyarországi ösztöndíjak – ha lennének is újra a mostani pénztelenségben – nem vonzzák kellő mértékben a diákokat, mert a nagy többség a szülőföldjén szeretne iskolába járni, élni és dolgozni. Ez azonban – meggyőződésem szerint – semmiképp nem jelenthet feladót, beletörődő magatartást sem a kisebbség, sem az anyaország részéről. Éppen ellenkezőleg: a nyelvcsere megállításához, a muravidéki magyar nemzeti közösség etnolingvisztikai vitalitásának fenntartásához, frissítéséhez nagyon körültekintő, a konkrét tényekre, a nyelvi valóságra alapozott nyelvi tervezés kell, amelynek egyik legfontosabb eleme a kétnyelvű oktatás anyanyelvűségének erősítése, valamint az anyanyelvi oktatás minőségének folyamatos javítása.

A továbblépés lehetőségei

A muravidéki nemzeti közösség jelenlegi anyanyelvi helyzetét alapvetően a nyelvviszszazorulás határozza meg (a magyar anyanyelv minden szintéren veszít a szlovénnel szemben), amelynek szükségszerű következménye a beszélők nyelvtudásában megmutatkozó dominanciaváltás (amely aztán anyanyelvvesztéshez vezet). A folyamat megállítása és lassítása érdekében, azért, hogy a magyar és a szlovén nyelv virtuális egyenlősége és aktuális egyenlőtlensége között keletkezett viszonylag mély szakadék valamelyest feltöltődjék, s ne mélyüljön még tovább, emelni kell a magyar nyelv presztízsét mind a kisebbség, mind a többség körében. Ehhez egyrészt korrekt, reális politikai koncepció, élénk gazdasági kapcsolatok, virágzó kulturális élet, másrészt megfelelő, kétnyelvűségi nyelvszemlélet szükséges. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a kisebbségi diákoknak nem úgy kell tanítani az anyanyelvet, mint az anyaországban, hiszen az előbbieket kétnyelvűek, tehát nyelvhasználatuk törvényszerűen más, mint az egynyelvűeké. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy az egynyelvű anyanyelvváltozat irreális követelés a kisebbségi kétnyelvűségben, hiszen nem „csak” az egyes emberek létét keseríti meg, hanem – különösen nyelvcserehelyzetben – a közösség létét veszélyezteti. Az anyanyelvi oktatásban következetesebben kellene építeni a családban elsajátított vernakuláris anyanyelvre, a muravidéki kontaktusnyelvjárási változatra, fontos, hogy ezen jusson el a gyermek az oktatás magasabb szintjeihez. Ez a nyelvpolitikai szemlélet egybevág azzal az általános pszicholingvisztikai alappal, hogy a gyermek sokkal jobban tud teljesíteni az anyanyelvén (a Cummins-féle küszöbhipotézisről l. Göncz Lajos 2004: 38–39). Segíthetné e változtatást, ha sikerülne elfogadtatni a vernakuláris nyelvváltozat kontaktusosságát és erős archaikus nyelvjárási színezetét, azt, hogy a másik (többségi) nyelv nem egyszerűen hibaforrás, hanem boldogulni kívánó emberek életének sajátos része (Szépe 2001: 147). A probléma megoldását nehezíti viszont az a tény, hogy a kisebbségi diákok egyetemi tanulmányaikat Szlovéniában csak szlovénul folytathatják, így – még a közoktatás opti-

mális nyelvi helyzete esetén is (ez viszont csak fikció a Muravidéken) – a versenyképességük megtartásának jogos igénye ellentétes irányban mozog az anyanyelven való ismeretszerzés sikerességének tényével. A homogén családokban még meg­lévő vernakuláris anyanyelvi elsődleges szocializáció ellenére egyre több magyar szülő él a differenciált oktatás adta lehetőségével, és magyar2-re, azaz szlovén1-re íratja gyermekét (anyanyelvi szlovén, második nyelvi magyar, tehát a késleltetett olvasástanítási módszer alapján szlovénul tanul meg először írni és olvasni). Nem azért teszi ezt, mert a gyerek nem tud (jól) magyarul, hanem azért, mert nem akarja hátrányos helyzetbe hozni a szlovén dominanciájú iskolai oktatásban. Ezzel viszont kétszeresen is bezárja a gyereket, elsősorban nem is az anyanyelvébe, hanem az anyanyelv­változatába. Megnehezíti (ha meg nem is akadályozza) ugyanis a gyerek számára, hogy az iskolában megtanulja anyanyelvének más változatait (például a standardot), mert erre az anyanyelvi magyar programban nagyobb esélye lenne. A szlovén nyelv dominanciája (a más szakos tanárok egy részének hiányos vagy hiányzó szaknyelvi kompetenciája, a kisebbségi nyelvre vonatkozó negatív attitűdje) megfosztja a magyar gyereket az anyanyelvű szaknyelvtől. Feltétlenül szükséges lenne tehát „tannyelv-választás” előtt a szülőket minden évben tájékoztatni a kétnyelvűség egyik legfontosabb pszicholingvisztikai tényezőjéről, mégpedig a felszíni és a kognitív nyelvi kompetencia összefüggéseiről, az anyanyelvnek az ismeretszerzésben betöltött szerepéről, és elhívni a figyelmet arra is, hogy az anyanyelv második nyelvként való tanulása a dominanciaváltáskatalizátora.

A kétnyelvűségi szemlélet elterjesztésében, a kétnyelvű iskolák magyartanárainak képzésében a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének nagy szerepe van. A más szakosok többsége egynyelvű szlovén egyetemeken szerzi meg tanári diplomáját, a választható heti két lektori órában nem tanulhatja meg a magyar szaknyelvet (mintha nem lenne kiút ebből az ördögi körből), így számukra a magyarországi részképzések, a folyamatos nyelvi és szaknyelvi továbbképzések, diskurzusok elengedhetetlenek a mostani helyzet javításában. Valamennyien tudjuk, hogy magyar nyelvű egyetemi szakok indítása a magyarság kis száma miatt Szlovéniában szóba sem jöhet. Sokat segítene viszont, ha például a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karának egyes szaktanszékei – választható tanegységként – magyar szaknyelvi stúdiumot hirdetnének meg a mura­vidékről származó, illetve a kétnyelvű iskolákban tanítani szándékozó hallgatók számára (ez tanszékünk kínálatában is hangsúlyosabban szerepel majd az új bolognai programunk akkreditációja után), s nagyon fontos lenne a kétnyelvű oktatás általános és speciális módszereit tárgyaló kurzus is.⁹ Egyelőre az indítványaink nem jártak sikerrel (elsősorban a csoportindítás minimumhatárát el nem érő hallgatói létszám miatt), holott itt van a dolog egyik kulcsa: a magyar szakosok egyedül nem tudják megoldni a kétnyelvű oktatás problémáját, az iskolai nyelvi revitalizáció a más szakosok nyelvi kompetenciáján, attitűdjeiken, identitásán is múlik.

Az oktatás sikerének elengedhetetlen feltétele a jó tankönyv (és egyéb taneszközök). Az általános iskola alsó tagozatában vannak kétnyelvű tankönyvek és munkafüzetek (általában a szlovén tankönyvek fordításai), az anyanyelvet magyarországi tankönyvsaládokból tanítják. A felső tagozatban használatos tankönyvek magyarra fordítása még nem teljes, de már nagyon jó úton halad (a fordítások kérdése ugyanakkor újabb nyelvi és nem nyelvi problémákat vet fel). A középiskolában most is szlovén nyelvű tankönyvekből tanítanak, a magyar nyelv és irodalom tantárgyat magyarországiakból, s ezek egyike sem igazán alkalmazkodik a kisebbségi nyelvi helyzethez, a kiterjedt kétnyelvűséghez. Meg kellene próbálkozni a tankönyvírással (erre talán az eu-s pályázatok ösztönzőleg hathatnának); a speciális helyzet megkívánta speciális tankönyvek létrehozásában helybeli és magyarországi, elméleti és gyakorlati szakemberek, gyakorló pedagógusok közös munkájával lehet eredményt elérni. Tanészünk – bár erőnk és időnk véges – nyitott minden ilyen kezdeményezésre.

A magyar nyelv presztízsének emelését a határon túli nyelvi irodák és kutatóhelyek már elkezdett nyelvi „határtalanító” programja is szolgálja. Azok a jelenleg elsősorban lexikológiai, lexikográfiai és korpusznyelvészeti munkálatok, amelyeknek célja a magyar nyelv szótárainak, nyelvtanainak és kézikönyveinek egyetemes léptékűvé, összmagyarrá alakítása. Ezt az egyes állami változatok szókincse jellegzetes darabjainak (államnyelvi eredetű kölcsönszavak, közvetlen és közvetett kontaktusjelenségek) e kiadványokban való tükröztetésével kívánja elérni. Meggyőződésem, hogy ha a folyamat eredményeként megszűnik a kontaktusjelenségek stigmatizációja, ha a muravidéki magyar nyelvváltozatban már szervessé vált közvetlen és közvetett kölcsönszavakat a szótárba kerülés legitimizálja, és minderről tudomást is szerez a beszélő az oktatásból és a különböző nyelvi ismeretterjesztő tevékenységek során, akkor megszűnik „bűntudata” ezek használatakor, és anyanyelvében biztonságban, otthon érezheti magát (a témáról bővebben: Kolláth 2005, Lanstyák 2006: 57–104).

Összegzés

Előadásomban a muravidéki kétnyelvű oktatás mai helyzetének vázlatos érintésével, a kulcskérdések bemutatásával hozzá kívántam járulni a már oly sokszor emlegetett, de még mindig csak a felvetés szintjén létező nyelvi revitalizációs program kialakításához, illetve az ehhez szükséges és lehetséges szempontok felvázolásához. Hozzáteszem, hogy e törekvések sikerének hátterében lennie kell(ene) egyrészt egy tudományosan megalapozott és politikailag is reális (össz)magyar nyelvpolitikai koncepciónak; másrészt a kétnyelvű oktatás nyelvi céljai meghatározásának összhangban kell(ene) állnia az adott közösség nemzet- és nyelvstratégiai céljaival (Lanstyák 2005: 57).

A kisebbségi közösségek nyelvi megmaradásában, a nemzeti identitás fejlesztésében vagy – a másik oldalon – az asszimilációban az iskola, az anyanyelv oktatása játssza a legfontosabb szerepet. Látjuk, a kisebbségi anyanyelv iskolai jelenléte önmagában sem a nyelv fennmaradására, sem pedig a kisebbség etnikai identitásának megőrzésére nem biztosíték. Eredményt elérni, azaz hatékony nyelvstratégiát kidolgozni, és következetesen alkalmazni (ennek legfontosabb eleme az anyanyelv megtartása, a nyelvviasszaszorulás, a nyelvvesztés/nyelvcsere megállítása, s ha lehet, visszafordítása) csak a többség és a kisebbség aktív párbeszédével, valamint a szocializáció összes lehetséges színtereinek (a család, az iskola, a munkahely, a társadalom) harmonikus kölcsönhatásával lehet.

Irodalom

- Bartha Csilla 1999. A kétnyelvűség alapkérdései. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Csilla 2003. A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. Nádor Orsolya és Szarka László szerk. 56–75.
- Bernjak, Elizabeta 2004. Slovenščina in mad arščina v stiku. Maribor: Zora 29.
- Bokor József 1995. A muravidéki kétnyelvű oktatásról. Magyar Nyelvőr 119/4, 393–397.
- Bokor József szerk. 1999. Az anyanyelv a kétnyelvűségben. Maribor–Lendva: a Maribori Egyetem Pedagógiai Kara Magyar Intézete és a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Borbély Anna 2001. Nyelvcsere. Budapest: Az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya.
- Gereben Ferenc 1998. Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében. Regio 2. 95–112.
- Göncz Lajos 2004. A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Szabadka, MTT Könyvtár 8.
- Göncz László 2006. Egy peremvidék hírmondói. Mura menti életképek a 20. század első feléből. Budapest, A magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia.
- Guttman Miklós 1989. A magyar nyelv állapota, oktatása, művelése Szlovéniában. Magyar Nyelvőr 113/2, 175–80.
- Kiss Jenő 1995. Társadalom és nyelvhasználat. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kolláth, Anna 2005. Magyarul a Muravidéken. Maribor, Zora 39.
- Kolláth Anna – megjelenés alatt: A magyar nyelvű oktatás a Muravidéken.
- Kontra Miklós szerk. 2003. Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós 2004. Tannyelv, (felső)oktatás, nyelvpolitika. Fórum Társadalomtudományi Szemle. VI./ 4. 25–42.
- Kontra Miklós szerk. 2005. Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika. Konferencia a tannyelv-választásról Debrecenben, 2004. október 28–31-én. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Liliium Aurum Könyvkiadó.
- Lanstyák István 2005. A kétnyelvű oktatás esélyei és veszélyei Szlovákiában. Ring Éva szerk. Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösségek életében. 43–73. Budapest, Európai összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány.
- Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella 1997. Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Nádor Orsolya–Szarka László szerk. 2003. Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Nećak Lük, Albina 1992. A muravidéki kétnyelvű iskolák tanulóinak kétnyelvű kommunikációs készségéről. Györi-Nagy Sándor és Kelemen Janka szerk. Kétnyelvűség a Kárpát-medencében II. 56–67. Budapest, Pszicholingva Nyelviskola, Széchenyi Társaság.
- Nećak Lük, Albina 1993. Medetični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. *Razprave in gradivo* 28, 5–14.
- Nećak Lük, Albina 1995. Kétnyelvű oktatás Szlovéniában. *Új Pedagógiai Szemle* 8. 97–101.
- Nećak Lük, Albina–Jesih, Boris szerk. 2000. Medetični odnosi v slovenskem etičnem prostoru. Ljubljana: Institut za narodostna vprašanja.
- Novak Lukanovič, Sonja 2000. Pogled na dvojezično vzgojo in izobra evanje. Nećak Lük, Albina–Jesih, Boris szerk. 149–164.
- Novak Lukanovič, Sonja 2003a. Jezikovno prilaganje na narodno mešanih območjih v Sloveniji. *Razprave in gradivo* 42, 38–62.
- Novak Lukanovič, Sonja 2003b. Stališče prebivalcev narodno mešanih območij v Sloveniji do učna jezika večine in manjšine. *Razprave in gradivo* 43, 138–149.
- Orešnik, Ivo 1978. Első lépések a kétnyelvű oktatás bevezetése terén. Nemzetiségi politika – nemzetiségi jog. 47–58. Lendva.
- Osvát Anna – Szarka László szerk. 2003. Anyanyelv, oktatás – közösségi nyelvhasználat. Budapest, Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Péntek János 2004. Anyanyelv és oktatás. Csíkszereda, Pallas-Akadémiai Könyvkiadó.
- Ruda Gábor szerk. 2002a. Nemzetiségi iskolák – kétnyelvű oktatás. *Narodnostne šole – Dvojezično izobra evanje. Minderheitsschulen – Zweisprachiger Unterricht.* Pilisvörösvár – Graz: Muravidéki Baráti Kör Kulturális Egyesület – Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark.
- Ruda Gábor szerk. 2002b. Az iskola mint asszimilációs gépezet. Šola kot asimilacijski mehanizem. Pilisvörösvár, Muravidéki Baráti Kör Kulturális Egyesület.
- Sándor Klára 1998. Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. Kontra Miklós – Saly Noémi szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról.* 368–394. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sándor Klára szerk. 2002. *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás.* Szeged, JGYF Kiadó.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek.* Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1998. *Oktatásügy és nyelv.* *Regio* 9/3. 3–34.
- Szarka László 2005. *Kisebbség és kultúra. A kulturális intézmények szerepe a közösségépítésben.* Blénesi Éva–Mandel Kinga–Szarka László szerk. *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer.* 5–24. Budapest, MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Székely András Bertalan 2002. *A szlovéniai magyarság oktatásügyének változásairól.* Ruda Gábor szerk. 2002b. 41–55.
- Szilágyi N. Sándor 2005. *Miért buknak meg a magyar gyermekek románból?* <http://www.ahet.ro/printbelso.php?action=cim&name=1231>
- Szépe György 2001. *Nyelvpolitika: múlt és jövő.* Pécs, Iskolakultúra.
- Varga József 2002. *A kétnyelvű oktatás Szlovéniában.* Ruda Gábor szerk. 2002a. 9–21.
- Varga Sándor 1996. *A szlovéniai magyarok helyzete.* Vugrinec, Jo e – Takács Miklós szerk. *Együttműködés a határ mentén – Sodelovanje ob meji.* 119–123. Szombathely.
- Vörös Ottó 1996. *A szlovéniai kétnyelvű oktatás és tankönyvei.* Csernicskó István és Váradí Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. A 8. Élőnyelvi Konferencia előadásai.* Budapest: az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya. 79–84.
- Zakon o posebnih pravicah italijanske in mad arske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobra evanja (ZPIMVI) www.mss.gov.si

Jegyzetek

- ¹ Köszönöm Lanstyák Istvánnak az előadás írott változatához fűzött inspiráló észrevételeit.
- ² A 2002 áprilisában lezajlott népszavazás adatai alapján a közel kétfélmillió Szlovéniában élő magyar (az összlakosság 0,32%-a), 2258 olasz és 2990 roma él (<http://www.stat.si/letopis/>). Az őshonos magyarság a szlovén–magyar határ menti, egykor Vas és Zala megyékhez tartozó szűk, 195 km² nagyságú területen, viszonylag összefüggő tömbben, kistelepüléseken, öt községben (közigazgatási egységben) él a Muravidéken (Hodos – Hodoš, Šalovci, Dobronak – Dobrovnik, Lendva – Lendava, Moravske Toplice) – Lendva központtal. Mind a magyarok, mind pedig az olaszok lakta területet nemzetiségileg vegyesen lakott területnek nyilvánították (mindkét nyelv regionális hivatalos nyelv). Ez képezi az egyik jogi alapját Szlovénia világviszonylatban is példaértékű, a pozitív diszkrimináción alapuló kisebbségpolitikájának.
- ³ Tény, hogy az 1958/59-es tanévben a lendvai közigazgatási egység 3067 elemi iskolása közül 1206 volt magyar nemzetiségű, ez az összes iskolás 40%-a. Közülük 825 diák járt magyar tagozatra (69%), a többi 381 (31%) pedig szlovénra. A legkritikusabb helyzet e téren Lendván volt tapasztalható, itt ugyanis a magyar anyanyelvű diákok több mint fele választotta a szlovén tannyelvű oktatást, magyar tagozatra szinte csak a környező falvakból bejáró gyerekeket írtatták a szülők (Orešnik 1978).
- ⁴ A nyelvvesztés az a folyamat, illetve a folyamat végeredményeként beálló állapot, amelynek során egy kétnyelvű beszélőnek az egyik nyelvében meggyöngyül, majd pedig (szinte) teljesen megszűnik a nyelvi kompetenciája. A nyelvcsere azt a folyamatot jelöli, amelynek során egy kétnyelvű beszélőközösségben egyre több beszélő szocializálja gyermekeit másodnyelvében. Nyelvcserenek nevezük ezenkívül a vázolt folyamat végeredményeként beálló állapotot, amikor az adott közösségben megszűnik az eredeti első nyelv anyanyelvként való használata, azaz a közösség másodnyelvében válik egynyelvűvé (Lanstyák 2002:90; vö. még Bartha 1999:125–127)
- ⁵ Az átállás nem volt zökkenőmentes, jöhet az új oktatási forma kidolgozásában többségi és kisebbségi szakemberek egyaránt részt vettek. A szlovén szülők egy része az 1960-as évek végén az alkotmánybíróshoz fordult, mert meggyőződésükké vált, hogy a kétnyelvű oktatás muravidéki modellje negatívan befolyásolja gyermekeik nyelvi és kognitív fejlődését, hátrányos helyzetet teremtve számukra az iskolai eredményeik, továbbtanulási esélyeik szempontjából az egynyelvű szlovén iskolákhoz viszonyítva. Az alkotmánybíróshoz – megvizsgálva a helyzetet – jelentésében törvényesnek ítélte a kétnyelvű oktatást, javasolta viszont egy szakbizottság létrehozását, amely értékeli a kétnyelvű iskolák szakmai tevékenységét. A szlovén–magyar kétnyelvű oktatás szakmai felmérése leszögezte, hogy a kétnyelvű iskola főbb vonásaiban megvalósítja pedagógiai célkitűzéseit, és olyan rejtett tartalmakkal is rendelkezik, amelyek alapján kiküszöbölhető a fogyatékossgai, javítható eredményessége (VARGA 2002: 15).
- ⁶ A bolognai folyamat megkövetelte változások értelmében nemcsak a meglévő programunk átalakítása történik, hanem akkreditáció előtt áll a magyar–szlovén fordító és tolmács szakunk is.
- ⁷ A kéttannyelvű általános iskolák közül Göntérháza (Genterovci) vett részt a „kísérletben”. Ebből adódik, hogy a kilencosztályos kétnyelvű programok dokumentumainak kialakításában és véglegesítésében az iskola oktatóiból alakult team nagyon fontos szerepet játszott. Az ún. kivitelezési utasítások (is) az Albina Nečak Lük és Dra enka Kulovec vezette csoport munkájának, valamint a göntérházi tapasztalatoknak köszönhetőek.
- ⁸ Elgondolkodtató, hogy a szlovén diákok a kétnyelvű oktatásban nem válnak kétnyelvűvé. Elképzelhető, hogy a két nyelv valós órai használatát a kivitelezési utasításokban rögzített, az anyanyelvre nézve abszolút kedvezőtlen százalékarányok még így sem tükrözik reálisan (?).
- ⁹ A hallgatót nemcsak etnikai-nyelvi-kulturális identitása, hanem a kétnyelvű oktatási intézmények tanárainak járó kétnyelvűségi pótlék (a fizetés 20%-a) is motiválhatja.